

FIRAT ÜNİVERSİTESİ
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

SAYI: 2

ELAZIĞ - 1997

ÇOCUĞUN ŞAHSİYET GELİŞİMİNDE AİLENİN YERİ VE ÖNEMİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Bilal YILDIRIM*

Giriş

Bir milleti diğerinden ayıran onun kültürel unsurlardaki kendine mahsus farklılıkları ve özellikleridir. Buna bağlı olarak oluşan kültürel kimlik o milletin evrensel konumunu belirler ve aynı zamanda milli şahsiyetini de temsil eder.

Sağlıklı toplum yapısının oluşturulabilmesi, şahsiyetli ve sağlam karakterli fertlerin yetiştirilmesine bağlıdır. Şahsiyetli fertlerin yetiştirilmesinde en önemli eğitim kurumu da ailedir. Çünkü aile çocuğun ilk gözünü açtığı, dünyayı ve hayatı tanıyıp yorumladığı ve şahsiyetinin şekillendiği ilk eğitim kurumudur.

Bir millet maddi yönden perişan hale gelebilir, fakat kökleri güçlü bir cemiyeti, dünyada hiçbir kuvvet yok edemez. İşte bu kök aile ocağıdır. Bir milleti ayakta tutan, ona ölmezlik damgasını vuran aile, bazı durumlarda devletten bile kuvvetlidir (1). Böylesi bir güce sahip olan aile, çocuğun şahsiyetinin gelişmesinde de çok önemli etkiye sahip olacaktır.

İnsanın yetişkinlik hayatında toplumdaki yerini belirleyen, onun yaşama biçimini düzenleyen ve sosyal ilişkilerine yön veren şahsiyet özellikleri çocukluk ve ilk gençlik yıllarında oluşur. Bu da ailede geçirilen yılları kapsamaktadır. Bu çalışmada şahsiyet ve fitrat kavramı, çocuğun ailedeki eğitimi, çocuk-aile etkileşimi ve dikkat edilmesinde fayda görülen bazı hususlar üzerinde durulacaktır.

Şahsiyet

Şahsiyet, insanın kendi benliğinin farkında olması ve ona bağlı bütün hareketler üzerinde hürriyete sahip bulunmasıdır. Şahsiyet, geçmişle bağlantılı yaşayışların, olayların etkileriyle oluşan davranış biçimidir. Şahsiyet, şuurlu davranışların bir örüntüsüdür ve şuur denilen şey de geçmiş zamanın hazinesidir. Milletlerin mazisini teşkil eden tüm eski hareketler, eski eserler ve düşüncüler onun temel taşlarıdır (2). Şahsiyet Morgan tarafından da "kişinin ve çevresindekilerle ilişkisinin özelliğini oluşturan uyum yolları, savunma

(*) Din Psikolojisi Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi

(1) A. Hamdi SAVLUOĞLU, **Müslüman Ailede Çocuk Terbiyesi**, Hayra Hizmet Vakfı Neş. Konya, 1978, s. 85.

(2) Nurettin TOPÇU, **Milliyetçiliğimizin Esasları**. Dergah Yay. İst. 1978, s. 120-123.

mekanizmaları ve davranış şekilleri" olarak tanımlanmaktadır. (3). Şahsiyet, kişinin ne olduğunun ya da ne olmadığını belirtisi ve ölçüsü olarak kabul edilebilir. Çünkü bir insan hakkında yargıya varılırken değişik zaman ve ortamlardaki davranışları göz önünde tutulur.

Toplumlar, fertlerin bir ahenk ortamında bir araya gelmesiyle milletleşir ve milli kimliklerini oluşturabilirler. Bunun içindir ki sağlıklı, uyumlu, bütünleşmiş, çalışkan ve dürüst fertler yetiştirilerek gelecek için yatırım yapılmış olabilir. Gençler ilimle, imanla, ahlaki ideallerin aşısıyla yetiştirildiğinde olgun şahsiyetler elde edilebilir. Yükseltelen ve daima değer atfedilen ruhi şahsiyet mevki, makam ve para hırslarını eritir, küçümser, onların şer ve musibetlerinden kendini korur. Böyleleri ideal adamı, hak adamı ve iman adamı olurlar (4).

Yapılan araştırmalar göstermektedir ki belli başlı şahsiyet temayülleri genellikle, çocuğun ilk altı yaş döneminde kendini açığa vurmaktadır. Bu dönemde oluşan şahsiyet yapısı çocuğun tüm hayatı boyunca sosyal ilişkilerinin yönünü tayin edebilir. Geçimsizlik ve tutarsızlık yaşanan bir aile ortamında büyümüş veya ilk altı yılda kendisine hep çıkışılmış, susturulmuş çocuğun mahçubiyet, taşkalplilik, ya da nahoş bir kendine güvenirlilik gibi olumsuz tavırları geliştirmesi çok muhtemeldir (5).

Çocuğun kişiliğinin oluşumunda ailedeki eğitimin, ailedeki ahlâkî, dînî ve diğer sosyal normların etkisi çok büyüktür. Ailenin sahip olduğu dînî inanç ve yaşayış, sosyal ilişkiler ve yasaklar çocuğun dînî yaşayışında ve diğer insanların inanç ve düşüncelerine karşı tutumunda temel teşkil etmektedir.

Fıtrat

İnsan fıtratı üzerine görüş belirten batılı düşünürler iki grupta toplanmaktadır. Bir grup, insanın doğuştan kötü olduğunu, yırtıcı, kıskanç ve tembel olduğunu ileri sürerken, hümanistik ahlak anlayışına sahip diğer grup ise, insanı iyi olarak kabul etmektedir. İkinci gruba göre insan bilgisizlik ya da yanlış bilgilendirme sonucu kötü davranış ve tutumlara yönelir. Freud'a göre insan ne tam iyi ne de tam kötüdür. İnsan iki zıt kutubun savaş alanıdır ve iki kutup arasında gelir-gider. İnsan tehlike karşısında savunucu, yıkıcı, emniyet halinde iyi ve yardımseverdir. Hristiyan inançlarına göre "Hz. Adem'in, cennetten

(3) Clifford T.MORGAN. **Psikolojiye Giriş**. Çev. Hüsni Arıcı ve Diğerleri, Hacettepe Üniversitesi Psikoloji Bölümü Yay. Ankara, 1986, s. 311-319.

(4) TOPÇU. a.g.e. 127.

(5) Sindy L. PRESSEY ve Francis P.ROBINSON. **Psikoloji ve Yeni Eğitim**. Çev. Hasan TAN. Milli Eğt. Basımevi, İst. 1991, s.193.

çıkarılmasına sebep olan ağacın meyvesinden yiyerek ilk günahı işlemesi, insanların doğuştan günahkar olduklarına inanılmasını gerekli kılar" düşüncesi mevcuttur (6).

Hz. Allah (c.c.) Bakara sûresinin 35 ve 36. ayetlerinde "Biz Azimüşşân, Ey Adem! sen ve eşin beraberce cennete yerleşin. Orada kolaylıkla istediğiniz zaman her yerde cennet nimetlerinden yiyin, sadece şu ağaca yaklaşmayın. Eğer bu ağaçtan yerseniz her ikiniz de kendine kötülük eden zalimlerden olursunuz dedik. Şeytan onların ayaklarını kaydırıp haddi tecavüz ettirdi ve içinde buldukları (cennetten) onları çıkardı. Bunun üzerine bir kısmınız diğerine düşman olarak ininiz. Sizin için yeryüzünde barınak ve belli bir zamana dek yaşamak vardır dedik" (7) buyurmaktadır. Hz. Âdem'in bir başkası tarafından sonradan kandırıldığını da ifade eden bu ayetlere göre Hz. Âdem, yasaklanan şeyi yapmakla kendi varoluşundaki fitratı değiştirmemektedir. Bu sebeple insanların doğuştan günahkar oldukları düşüncesinin doğruluğu kabul edilemez. Yapılan araştırmalar da göstermektedir ki ebeveynin yapmış olduğu ve sonradan vazgeçtiği davranışlar kalıtıma tabi değildir. Ancak kişinin şahsiyetine yerleşmiş bazı özelliklerin çocuklarında da görüldüğü belirtilmektedir. Kalıtımla geçiş sonradan öğrenilenlerin geçişi değil genler vasıtasıyla gerçekleşen biyolojik geçişle ilgilidir.

İslam peygamberi Hz. Muhammed (S.A.V.) insan fitratını şu şekilde izah etmektedir. "Hiç bir çocuk yoktur ki fitrat üzere doğmuş olmasın. Sonra onu annesi, babası yehûdileştirir, hıristiyanlaştırır ve mecûsileştirir...". Fitrat kelimesiyle kastedilenlerle ilgili farklı görüşler mevcuttur. Nevevi'ye göre fitrat, her çocuğun İslâmî inancı kabule eğilimli olarak doğmasıdır (8). Bu hadis-i şerifte ana-babaların çocuklarını islamlaştırmalarından söz edilmemesi de doğan çocuğun islam fitratı üzere doğması düşüncesini desteklemektedir.

Hökelekli'ye göre fitrat, çevre şartlarına göre şekle giren esnek bir yapıya sahiptir. Her ne kadar insanda Allah'a inanmaya ve bağlanmaya yönelik bir eğilim varsa da çevre şartları bunu İslâm'ın dışında başka bir din ve inanç kalıbına göre geliştirip şekillendirmeye ya da büsbütün köreltip ortadan kaldırmaya yönelik bir etki gösterebilir.

(6) Erich FROMM, **Erdem ve Mutluluk**, Çev. Ayda YÖRÜKAN, T.İş Bank. Yay. 1994, s. 241-245.

(7) Kur'an-ı Kerim, Bakara, 35-36.

(8) Ahmed DAVUDOĞLU, **Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi**, Sönmez Neşriyat İst. 1983. C.X, s.638-639.

Buna göre çocuk doğduğu anda onda hazır ve sınırları belli bir din ya da Allah inancı yoktur. Fakat buna tabii eğilim vardır (9).

Fıtrat kavramından, çocuğun eğitilmeye hazır ve tertemiz bir varlık olduğu, onun topluma ve istikbale hazırlanmasında en önemli amilin de dış etkenler olduğu anlaşılmaktadır. Bu çevrenin ilki ve en önemlisi de şüphesiz ailedir.

Çocuk ana-babasına emanet edilmiş ilâhi bir emanettir. O, doğuştan her türlü kötülüklerden masumdur. Onu iyiye, güzele, doğruya yöneltmek öncelikle aileye ve sonra da öğretmene düşmektedir. Eğer çocuk iyi yetiştirilmezse kendisi muzdarip olacağı gibi cemiyetin de baş belası olacaktır. Bunun vebâli de ağırlıklı olarak aileye aittir(10). Çocuk gelişim safhalarına göre iyi tanınıp, takip edilerek ona güzel huylar öğretilmeli ve yaşatılmalıdır. Özellikle çocuğa hayâ, dürüstlük, vicdan, yardımseverlik ve fedakârlık gibi güzel hasletler yaşatılarak kavratılmalıdır. Çocuk iyi şeyler yaptığında ölçülü olarak övülmeli, mükafatlandırılmalıdır. Yaramazlık ya da yanlış hareketler gösterdiğinde birebir ilişkiyle yanlışlık ona izah edilmeli ve yanlışlıklar sebepleriyle ortaya konmalıdır.

Şahsiyetin önemli öğelerinden birisi benliktir. Benlik, kişinin kendisine ilişkin doğru bulduğu dinamik ve karmaşık inançların tümüdür. Çocuğun benlik kavramı onun dünyayı seyrettiği bir gözlük gibidir. Hiçbir çocuk benlik kavramına sahip olarak dünyaya gelmez. Bunu ana-baba, kardeş ve ilişkide bulunduğu diğer insanlardan öğrenir. Benlik saygısı, kişinin kendini değerlendirmesi sonucunda ulaştığı benlik kavramını onaylamasından doğan beğenme duygusudur ve şahsiyetin şekillenmesinde en önemli etkenlerden biridir (11). Bireyin bir insan olarak önce kendisine saygı duyması, kendi kendisini tanıması gerekir. Ancak bu yolla başkalarına da saygı duymayı öğrenebilir ve uyumlu yaşayışı başarabilir.

Çocuğun Sosyalleşmesi

İnsan doğarken bir kültürün içine doğar ve o kültürle yoğrulur. Bu sebeple çocuk, içinde bulunduğu ailenin ve dolayısıyla toplumun kültürel özelliklerini kavrar. Aksini yaptıracak etkenler olmadıkça kişi

(9) Hayati HÖKELEKLİ, **Din Psikolojisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayını Ankara, 1993, s. 125,126.

(10) İmam-ı GAZALİ., **İslam Ahlakı**, Tercüme, Akif NURİ, İst. 1975, s.67-69.

(11) Haluk YAVUZER, **Ana-Baba ve Çocuk**, Remzi Kitabevi, 7.Basım, İstanbul,1994 s.40-41.

ait olduğu kültüre uygun davranışlar sergiler. Kültür, sosyalleşme süreci ile kişiliğin oluşması ve gelişmesinde önemli bir etkindir (12).

Sosyal bir varlık olarak tanımlanan insan, doğduğu andan itibaren topluma uyma çabasındadır. Birey, ihtiyaçlarını içinde yaşadığı kültüre özgü biçimde karşılamayı öğrendiği taktirde uyumlu davranışlar sergileyebilir ve kabul görebilir (13). Sosyal bir varlık olan insanın sosyalleşmesi, insan organizmasının çaresizlik ve tam bir bencillikle nitelenen bebeklik çağından, bağımsız bir üretkenlikle nitelenen yetişkinlik dönemine geçmesiyle sonuçlanan bir öğrenme ve öğretme sürecidir (14).

ğrenme olgusu olarak kabul edilen sosyalleşme, bireyin çevresindeki norm ve değerlere uygun davranış biçimlerini öğrenmesi ve kabul ederek uygulamasıyla gerekleşiş olur. Diğer insanları anlamak ve onlara uyum göstermek sosyalleşmenin en belirgin ölçülerindedir.

Toplumun kültürel değerlerinin bir kuşaktan diğerine aktarılması olarak tanımlanan eğitimsel işlevinin yanında aile, özellikle okul öncesi dönemde çocuğun hayatında etkili bir sosyalleştirme görevi de yapar (15). Aile içerisinde yer alan fertlerin çocukla etkileşimi çocuğun ailedeki yerini belirler.çünkü ocuk iyi bir gözleyici ve iyi bir taklitidir. Yakınlıkları ve uzaklıkları söz ve davranışlara bakarak algılar. Kendisinin ve diğer fertlerin kendisine atfettiği konuma uygun tutum ve davranışlar oluşturur.

Tutum belirli bir birey, nesne ya da ortamlara olumlu ya da olumsuz Şekilde tepkide bulunma eğilimidir (16). Diğer bir ifadeyle tutum, bir bireye atfedilen ve onun bir psikolojik obje ile ilgili düşünce, duygu ve davranışlarını düzenli Şekilde oluşturan bir eğilimdir. Tutum, gözlenebilen bir davranış değil, davranışa hazırlayıcı bir eğilimdir. Birey objenin farkında ise ona karşı bir tutumu vardır. İnsan farkında olduğu, kendisi için anlamı olan objelere karşı bir tutum geliştirir ve ona uygun davranışlar sergiler. Bir tutum ancak bireyin düşünce, duygu ve davranışını birbirleriyle uyumlu kılarak etkiler (17).ocukta

(12) MORGAN, a.g.e., s. 135-136.

(13) Yurdagül KONUK, **Okul ncesi ocuklarda Dini Duygunun Gelişmesi ve Eğitimi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayını, Ank. 1994, s.22.

(14) YAVUZER, a.g.e, s.49.

(15) Haluk YAVUZER, **ocuk Psikolojisi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1994, s.135.

(16) MORGAN, a.g.e., 435.

(17) iğdem KAđITçIBAŐI, **İnsan ve İnsanlar**, Evrim Basım, Dağıtım, 7. askı, İst. 1988, s. 84.

olumlu tutumun oluşabilmesi için ailenin ona doğru davranış,düşünce ve sözleriyle örnek oluşturması gerekir.

Çocuğun sosyalleşmesinde ailede yaşatılan kültürel değerlerin özellikleri ve yoğunlukları çok önemlidir. İnsanlar arasındaki iletişimin kurulmasında en önemli unsur dildir. Ailede konuşulan dil özüne ve kurallarına uygun olarak özenle konuşulursa çocuk güzel bir dil üslubu geliştirecektir. Bu sayede diğer insanlarla ve kültürel geçmişi ile iyi ilişkiler kurabilecek ve kültürel değerleri benimseyecektir. Diğer taraftan çocuğa kazandırılan tarih şuuru geçmişi ile gurur duymasına yol açacak ve gelecek için iyi şeyler yapmaya ve başarılı olmaya çalışacaktır.

Toplumun en küçük birimi olan aile örf, adet ve töreleri yaşayarak çocuğa benimsetir. Büyüğe saygı, küçüğe şefkat, muhtaca yardım etme gibi duygular ve davranışlar aile ortamında kazanılır. Yemek türleri, sofrada adabı, misafirlik ve misafir ağırlama, düğünler, nişanlar, dîni ve millî bayram törenleri bir milletin kültürünü oluşturan unsurlardandır ve genellikle ailede öğrenilir. Büyüklerin anlattıkları masallar, destanlar, okudukları şiirler ve hikayeler, söylenen ve örnek verilen atasözleri, dinlenen müzik ve ilgilenilen sanat türleri çocuğun milli kültürle özdeşleşmesinde ve böylece sosyalleşmesinde yapı taşlarını oluşturmaktadır. Çocuk, bütün millî ve manevî kültür değerlerini ilk önce ailede öğrenir ve bunların ışığında başkalarına ve hatta kendisine karşı tutumunu oluşturur.

Çocuk, ailede edindiği bilgiler, kazandığı davranışlar ve kültürel, ahlâki ve dîni değerler çerçevesinde hareket ederek toplumdaki yerini alır. Mevlana'ya göre "âlem bir dağa benzer, iyi ve kötü olarak ne söylersen aynını dağdan işitirsin. Ben iyi söyledim de dağ kötü cevap verdi der ve zannerdersen bu imkansızdır. Çünkü dağda bülbül öttüğü zaman oradan eşek sesi gelmesi mümkün olamaz" (18). Öyleyse çocuğa verilen terbiye, kazandırılan şahsiyet ne ise ondan ancak ona uygun davranış beklenebilir.

Araştırmalara göre hoşgörülü ve demokratik aile ortamında büyüyen çocuklar arkadaşlarıyla ilişkilerinde daha etkin, daha girişken, yapıcı fikirler üreten ve fikirlerini serbestçe söyleyebilen çocuklar olmaktadır. Hor gören, cezalandıran ya da hem sevip hem de soğuk davranan ana-babaların çocukları bağımlı bir kişilik yapısına sahip olmaktadır. Aile üyelerinin kendilerine düşen sorumluluklarının bilincinde olması ve çocuğa bağımsızlık yolunda yeterli imkan ve

(18) Amiran KURTKAN, **Türk Milletinin Manevi Değerleri**, Orkun Yayınevi, İst. 1984, s. 64.

ortamı hazırlaması, onun sağlam bir kişilik yapısına sahip olmasını sağlayabilir (19).

Aile-Çocuk Etkileşimi

Ana-babalar, çocuğa aklın kabul ettiği doğru ilkeleri kabul ettirmeyi onu eğitmek olarak görmektedirler. Diğer yandan çocuğun konuşması ve söylenenleri anlayabilme yeteneğini kazanmasından sonra eğitim sürecinin başladığı zannedilir. Her ikisi de yanlıştır. Oysa eğitim olayı çocuğun konuşmasından ve bilinçli hayattan önce, bilinçdışlarının iletişiminin dil alış-verişiyle bilinçli hayat kurulduğu zaman başlar. Aynı zamanda bilinçdışlarının gizli konuşması önemli şekilde rol oynamaya devam edecektir. Kısaca çocuğun eğitimi doğduğu andan itibaren başlar. Çocuğun kulağına okunan ezan ve kâmet, söylenen ninniler, onun doyurulma, temizlenme şekilleri, çocuğu severken izlenen yöntemler ... bunların hepsi birer eğitim şekilleridir. Her yönüyle ussal olmasını istediğimiz tüm eğitimin neden başarısızlıkla sonuçlanmaya mahkum olduğu buradan anlaşılabilir (20).

Ana-babalar çocuk gelişimi konusunda bilgilenmeli ve o bilgiler ışığında çocuğun eğitiminde kritik ve önemli hususlara dikkat etmelidir. Çocuk bir yetişkin değildir. Çocuk aynı zamanda hiç bir şeyi algılamayan bir nesne de değildir. Ana-babalar çocuklarının kendi modelleri olmadığı gibi arkadaşlarından ve varsa kardeşlerinden farklı, bağımsız, kendine mahsus zekâ ve yeteneklere sahip olduğu gerçeğini kabullenmelidir. Genellikle aileler çocuklarının büyümüş gibi davranmalarından hoşlanırlar. Çocukları hakkında "sanki büyümüş de küçülmüş" sözü aileleri gizliden gizliye gururlandırır ve sevindirir. Oysa bu çoğu zaman olumsuz gelişimin belirtisidir. Böyle davranan çocuklar kendilerine çocukluğunu yaşayacak ortam hazırlanmayan çocuklardır. Bu da olumsuz bir durumdur. Çocuk çocukluğunu çocuk gibi yaşamalıdır. Burada zekâ ve düşünme yönünden, insanlarla ilişkilerinde olumlu, sosyal davranışlarda başarılı olanlarla ilgili yanlış bir kanaat hasil olmamalıdır.

İletişim ve Etkileşim

İletişim, iki birim arasında birbiri ile ilişkili mesaj alışverişidir. İletişimde kaynak, mesaj, iletişim kanalı ve hedef bulunur. İletişimden, en az iki kişinin karşılıklı mesaj alışverişinde bulunması anlaşılmaktadır. Her duyu organına karşılık bir iletişim kanalı bulunur. İletişim sözlü olarak yapılabildiği gibi sözsüz iletişim de sözkonusudur.

(19) YAVUZER, a.g.e., s. 137.

(20) Luis CORMAN, **Psikanaliz Açısından Çocuk Eğitimi**, Çev. Hüsen PORTAKAL, Cem Yayınevi, İst. 1988, s. 155.

Bazı durumlarda bu iletişim biçiminin ikisi birden kullanılır. Konuşurken ses tonu, el-yüz-göz hareketleri aynı sözlere farklı anlamlar ve etkiler yükleyebilir. Düşünceler sözlü iletişimle, duygular sözsüz iletişimle en rahat biçimde ifade edilebilir. Sözlü iletişimde hedefle kaynak arasındaki mesafe de çok önemlidir. Alıcının sergilediği tavır bu mesafenin belirlenmesinde ipucu vermektedir. Diğer taraftan karşınızdakine tam olarak yüzünüzü dönmeniz ve başka şeyle meşgul olmamanız iletişime istekli olduğunuzu, bunun aksi ise iletişime pek istekli olmadığınızı ifade eder.

İnsanlarla iletişim kurulabilirse etkileşim gerçekleşebilir. Çünkü etkileşim, iletişim yoluyla karşılıklı etkilenme ve anlaşma eylemidir. Çocuğu anlayabilmek için genel olarak iki yol vardır. Birincisi; çocuğun hareketleri ve dış görüntüsü gözlenerek çocuk hakkında bilgi toplamak yoluyla yargıya varılabilir. Bu bilgi toplama işi değişik zaman ve ortamlarda gerçekleştirilmelidir. Bu yöntem çocuğun iç dünyasını anlamada yetersiz kalmaktadır. Çünkü çocuğun zaman ve ortamlara göre değişen davranışları gözlenerek yargıya varmak yanıltıcı olabilir.

İkincisi; çocuğun hayata ve dünyaya nasıl baktığını anlamaya çalışmaktır. Olaylara ve hayata çocuğun gözü ile bakabilmek, kısaca çocuğun iç dünyasına girebilmektir. Büyükler için hiç bir anlam ifade etmeyen ve belkide gerçekte büyüğün düşündüğünün tam tersi olan bir durum çocuk için çok önemli olabilir ve kendi düşünce ve duyguları doğrultusunda harekete yönlenebilir⁽²¹⁾. Mesala, çocuk kendinden küçük kardeşinin ana-babası tarafından daha fazla sevildiğini düşünebilir. Bu düşünce ile ana-babaya ve kardeşine karşı içten kızgınlık taşıyabilir ya da ana-babanın ilgi ve sevgisini kazanmak için yaramazlığa başvurabilir. Bu ve benzeri bütün olaylar çocuğun benlik sürecine girer. Benlik, doğumdan itibaren başlar ve ömür boyu gelişerek devam eder. Çocuğun benliği "ben", "benim" dediği herşeyi içine alır. Çocuk onlarla kendi dünyasını kurar ve o dünyada yaşar⁽²²⁾. Bu sebeple ana-babalar ve diğer aile büyükleri çocuğun iç dünyasına girmeye çalışmalı ve onların farklı zaman ve ortamlardaki davranışlarını karşılaştırarak sonuca gitmeye ve davranışların gerisinde gizli olan sebepleri bulmaya çalışmalıdır.

Çocuk ile iletişimin kurulabilmesi için çocuğun duygu ve düşüncelerini rahatlıkla ortaya koyabileceği güven ortamının oluşturulması birinci şarttır. Çocuk, söylediklerinin ve yaptıklarının kendi aleyhine kullanılmayacağına inandığında ancak duygu ve

(21) Gülseren GÜNÇE, **Çocuk Psikolojisi**, A.Ü. Eğt. Bil.Fak. EFAM Yayını, No: 4, Ankara, 1983, s. 5-6.

(22) GÜNCE, a.g.e, s.6.

düşüncelerini açıklayacaktır. Aksi takdirde gizleme, saptırma ve yanıltma yollarına başvurabilir. Çocuğu anlayıp ona güven vererek onunla konuşmayı başaranlar ancak çocukla iletişim kurabilirler.

Çocukla iletişim kurmanın en etkili yöntemlerinden birisi de "aktif dinleme"dir. Gordon'a göre aktif dinleme, konuşan bireyin sözlerini açarak tekrar etmektir. Aktif dinleme yöntemi çocukların olumsuz duygulardan ötürü rahatsız olmalarını engeller, çocuk ile yetişkin arasındaki sıcak ilişkinin kurulmasını sağlayarak problemlerin çözülmesini kolaylaştırır. Çocukların ana-babaların düşüncelerine değer vermelerini sağlar. Bu yöntem çocuğun söylediklerini tekrar ederek onu anladığımızı gösteren yöntemdir. Ana-baba çocuğun söylediği sözlerle neyi kastettiğini, onun altında neler olduğunu anlamaya çalışacaktır. Çocuğa bu yolla güven verilerek onun dünyasına girilebilir (23).

Çocuğun benliğini ilgilendiren fikirler ve tutumlar çocuğun hareket tarzının belirlenmesinde önemli ölçüde rol oynar. O kendisinin kim ve ne olduğu, bir kişi olarak kendi değerinin ne olduğu hakkında fikir ve tutumlar geliştirir. Kendisini diğer insanların sevdiğini ve değer verildiğini hisseden çocuk kendisi de diğer insanlara değer verilmesi gerektiğini anlar. Eğer diğer insanlar çocuğa değer vermiyorsa çocuk da onların değer verilecek biri olmadığı yargısına varır. Ana-babanın çocuğa hayran olmasının çocuk tarafından algılanması çocuğun onlara hayranlığına, tenkitçi veya önem vermeyen şekilde algılanması çocuğun da onlar hakkında ve hatta diğer insanlara karşı tenkitçi ve önem vermeme tutumunu geliştirmesine yol açacaktır (24).

Çocuğun Gelişiminde Kritik Evreler

Çocuk dünyaya hiçbir insanla aynı olmayan farklı özelliklerle gelir. Onun yetenekleri, temel karakter özellikleri, bedensel büyüme şekilleri genetik olarak önceden düzenlenmiştir. Ancak sahip olunan yeteneklerin ve diğer özelliklerin ortaya çıkması ve toplum içerisinde yerini almasını sağlayacak biçime girmesi çevre şartlarına bağlıdır (25).

Doğumdan itibaren çocuğun her yönüyle gelişiminde dikkat edilmesi gereken yaşlar ve dönemler vardır. Özellikle 2.5 yaş dönemi çok önemlidir. Bu yaşta çocuğun dengesi tam gelişmemiş ve fiziksel hareketleri tamamen olgunlaşmamıştır. Seçme yeteneğine yeterince sahip değildir. Birden fazla şeyi aynı anda ister. Gerginlik içerisinde ve uyumda zorlanır. Çocuğun alışık olduğu şeylerin değiştirilmesine karşı çıkar ve uyum sağlamada zorlanır. Diğer taraftan davranışlarında kararsızlık görülebilir. Bir an çok hareketli ve titizlik gösterirken bir

(23) YAVUZER, Ana-Baba ve Çocuk, s.129-132.

(24) GÜNÇE, a.g.e., s.23.

(25) GÜNÇE, a.g.e. s.4,5.

başka zaman oldukça sakindir ve sıkılganlığa bürünebilir. Bu davranış şekillerinin bir bozukluk olarak algılanmaması gerekir. Bu dönemde en iyi yöntem çocuğun olduğu gibi kabul edilip belirli sınırlar içerisinde serbest bırakılmasıdır.

Beş yaş çocuğunun bilgi ve zeka düzeyi daha artmış ve daha kesin ve olgun tavırlar sergilemeye başlamıştır. Dört yaşlarında işlerinin yarım kalması çocuk için o kadar önemli olmazken beş yaşındaki çocuk başladığını bitirmek ister. Daha düzgün ve anlamlı cümlelerle kişisel ve sosyal ilişkiler kurabilir. Bu dönemde çocuk bir çok işini kendi başına yapma çabasındadır. Okula gitmeyi, diğer çocuklarla arkadaşlık etmeyi arzular. Çocuk bu yaşlarda beğenilme, gurur duyma, ailesi ile birlikte olma ve birşeyler yapma eğilimindedir. Aile üyelerinin çocuğu bu yönleri ile anlaması ve ona destek olması gerekir (26).

Çocuk altı yaşına doğru yeni bir döneme girmiştir. Dengesiz, kural tanımaz bir tutum ve davranış sergiler. Belki de en önemli ve en kritik dönemlerden birindedir. Çocuk değişme dönemindedir. Acıta bir geriye dönüş evresi söz konusudur. Kararsızlık ve tembellik belirtileri görülebilir. Biraz önce çok sevdiğini biraz sonra nefret ve öfke ile tersleyebilir. Okul hayatı ile birlikte bireysellikten grup oyunlarını tercih etmeye başlayacaktır. Dokuz on yaşlarına doğru artık soyut düşünmeye başlamıştır. Olayların, varlıkların sebeplerini, niçinlerini düşünür ve sorar. Hayaller kurar ve ilgi alanları çeşitlenerek değişir. Bu dönemde çocuk aile ile birlikte iş yapmayı, sorumluluk almayı sever. Yine bu dönem çocuklar için ana-babanın model alındığı, onların yüceltildiği dönemdir(27). Son çocukluk dönemi çocuğun oturaklaşıp olgunlaşmaya başladığı dönemdir. Beslenme ve temizlik alışkanlığının oturduğu, dil gelişiminin hemen hemen tamamlandığı, sosyal ilişkilerinin bir düzene girdiği bu dönemde çocuğa telkinlerden ziyade davranışlar yön verir. Aile fertlerinin iyi örneklik yapabilmesi çocuğun yetişkinlik hayatındaki şahsiyet yapısının teşekkülünde çok önemlidir.

Çocukla iletişimin kurulabilmesi ve etkileşimin sağlanabilmesi için kayıtsız şartsız çocuğu sevmek gerekir. Buradaki iletişim ve etkileşimden maksat bazı ana-babaların sadece kendilerinin çocuğa bir şeyler verdikleri yanılgısına temas etmek içindir. Genellikle ailenin çocuğa birşeyler kazandırmasından söz edilir. Oysa doğan bir çocuk ailede bir takım değişikliklere sebep olur. Doğan çocukla ana-baba adeta yeniden doğar, kendilerini yeniden tanıma fırsatı bulabilir. Çocuğun doğumuyla birlikte evdeki oturma-yatma-uyku düzeni değişebilir, ana-baba arasındaki ilişki yeni şekiller alabilir. Yani çocuk da ana-babalara birşeyler kazandırmaktadır.

(26) YAVUZER, *Çocuk Psikolojisi*, s. 111-118.

(27) YAVUZER, *a.g.e.*, s. 119-122.

Büyüklerdeki beğenilme ve takdir duygusu ne ise çocuklardaki sevilme duygusu da aynı durumda gerekli ve önemlidir. Ancak çocukların gelişmesinde gıda gibi gerekli olan sevgi, onların şahsiyetlerinin teşekkül ve inkişafında ab-ı hayat durumundadır ve sosyalleşmesinde en önemli faktördür⁽²⁸⁾. Çocuklar onlara söylenen güzel ve övücü sözlerden hoşlanırlar. Ancak hiçbir söz onu öpmek, kucaklamak, gözlerinin içine bakarak tebessüm etmek gibi davranışa yönelik sevgi izharının yerine geçemez. Hz. Peygamber de (S.A.V.) torunlarını öper ve onlara karşı olan sevgi ve şefkatini diliyle de izhar ederdi⁽²⁹⁾. Ancak burada şunu da unutmamak gerekir ki toplumun sosyal, ahlâkî ve dînî normlarına uymadan sınırsız bir sevgi gösterisi, çocuğun şahsiyet gelişiminde menfi tesirler oluşturabilir. Bu durum çocuğun kendine güvensiz, şımarık ve aşağılayıcı bir şahsiyet geliştirmesine yol açabilir. Çocukla iletişim kurmak ancak onu sevmek, onu anlamak, onun bir çocuk olduğunu ve sınırlarının bulunduğunu kabullenmekle mümkün olabilir.

Aile içerisindeki bireylerin, özellikle ana-babaların birbirine karşı tutumları, yaklaşımları, çocuğun şahsiyet gelişiminde çok önemlidir. Bu sebeple ana-babalar ilişkilerinde tutarlı olmalı ve olumlu davranışlar sergilemelidir.

Ana-babaların çocuklarına karşı sevgileri iki şekilde izah edilebilir. Birincisine "**bağlı sevgi**" adı verilir ve genellikle bilinç dışından kaynaklanır ve çoğunlukla bencilliği ihtiva eder. Buradaki bağlılık sadakat, saygı vs. değil, bağlamadır. Özgür hareket etmeyi, bağımsız düşünmeyi engelleyen, ana-babaya bağlı kılan "**sadece onlar için var olmayı**" gerektiren bağlılıktır. Bu sevgi türünde ana-babalar çocuklarını çocukları için değil, kendileri için severler. Burada çocuk robot gibidir. Ailenin komutasında hareket eden ve serbest harekete yabancı bir nesne konumundadır. Eğer çocuk ana-babanın arzusunun (bastırılmış duygularının) dışında hareket etmeye kalkışırsa, o mübalağalı sevgi nefrete, öfkeye hatta kine dönüşebilir.

İkincisi "**bağlı olmayan sevgi**" olarak nitelenir ve çocuğu özgürleştirici ve geliştirici sevgidir. Burada ana-baba çocuğu, onun özgürlüğü için, kendi kendisine yetebilecek konuma gelebilmesi için sever ve ortam hazırlar. Bu sevgi çocuğun sonunda sadece ana-babaya hizmet etmesi, yarar sağlaması için değil, çocuğun yeterli, kişilikli bir insan olarak yetişmesini hedefler. Çocuk bizim istediğimiz şekilde değil, sahip olduğu kabiliyetleri doğrultusunda yetişmelidir. Ancak millî ve evrensel kültür değerleri, mensup olunan dînî ve ahlâkî

(28) İbrahim CANAN, *Çocuk Terbiyesi*, Yaylacık Mat. İst. 1993, s. 100-101.

(29) CANAN, a.g.e. s. 107.

değerler, baskıyla değil ama sevgi ve anlayışla kavratılmalı ve benimsetilmelidir⁽³⁰⁾. Çocuğa yasaklar yerine doğrular ve olumlu şeyler telkin edilmelidir. Çünkü bilinç altı olumlu şeyleri kabullenir. İsteklerimiz, telkinlerimiz olumlu cümlelerle ifade edilmeli ve sevgiye dayandırılmalıdır⁽³¹⁾. Çünkü genel bir kanaat olarak insanların yasaklanan şeylere karşı ilgi duydukları, olumlu telkin ve yaklaşımları kabullenme eğiliminde oldukları kabul edilmektedir.

Çocukların dertlerinin, sıkıntılarının temel sebebi ana-babaların hissi melekeleridir. Eğitimde yanlışlıklardan söz ediliyorsa unutmamak gerekir ki suç kaderde ya da çocuğun fitratında değil ana-babalardadır. Şu da hatırdan çıkarılmamalıdır ki ana-baba da şahsiyetlerinin oluşumunda önemli etkisi olan kendi çocukluklarındaki yetiştirilme uslubuna bağlı kalmaktadır. Ne kadar değişmek ve değiştirmek istese de o dönemin izlerini taşımaktadır⁽³²⁾. Bu noktada da ana-babaların kendilerini kontrol edebilmeleri, yenilik ve değişime ayak uydurabilmeleri çok önemlidir.

Okul öncesi dönemde çocuk sosyal bir birey olmayı öğrenirken aynı zamanda ayrıntılarına kadar kopye edeceği bir de model arar. Şahsiyetin oluşumu için gerekli olan bu özdeşleşme, aile içindeki yakın üyelerle gerçekleştirilebilir. Aile bireyleri ve yakınlarından birinin bozuk bir şahsiyet yapısına sahip olması çocuğun o bozukluğu almasına yol açabilir. 214 hükümlü genç üzerinde yapılan bir araştırmaya göre, suçlu gençlerin birinci dereceden akrabaları arasında % 54 oranında hüküm giymiş suçluya rastlanmıştır⁽³³⁾.

Bu durumun dışında, çocukluğunda yaşadığı ezikliği, umarsanmamayı ana-baba çocuklarına yansatabilir, ya da yaşadığı olumlu çocukluk yaşantılarını çocuklarının yaşaması için gayret sarfedip ortam hazırlayabilir.

Açık olarak görülmektedir ki aile şu ya da bu şekilde çocuğu etkilemekte ve onun toplumdaki kimliğinin ilk ve en önemli mimarı olmaktadır. Empatik düşünmeyi başarabilen ve çocuğun dünyasına girebilen ana-babalar çocukla iletişim kurmada başarılı olabilir. Bu yolla da çocuğu ne olarak görmek istiyorsa ona benzetme şansı bulabilir.

Şahsiyeti Oluşturan Temel Değerlerin Ailedeki Eğitimi

(30) CORMAN, a.g.e. 158.

(31) Jack Ensing ADDINGTON, %100 Düşünce Gücü, Çev. Birol ÇETINKAYA, Akaşa Yayınları, İst. 1996, s.187.

(32) AVLUOĞLU, a.g.e. s. 80-82.

(33) PRESSEY, ROBINSON, a.g.e., C. I, s.197.

Dil Eğitimi

Dil, insanlar arasındaki anlaşmayı sağlayan tabii bir vasıta, kendi kanunlarıyla yaşayan, gelişen canlı bir varlık, milli bütünleşmeyi sağlayan ve koruyan ve milletin ortak malı olan sosyal bir müessesese, seslerden örülmüş bir yapı, temeli çok eskilerde atılmış antlaşmalar ve sözleşmeler sistemidir (34).

Dil bir milletin sesidir. Bütün bir milletin duygu ve düşünce hazinesini teşkil eder. Bir milleti ayakta tutan, onun varlığını sağlayan ve devam ettiren, bir insan topluluğunda sarsılmaz birlik oluşturan, milli şuuru besleyen, milli mensubiyet duygusunun kaynağı olan dilin millet hayatında önemi büyüktür. Dil insanlar arasında anlaşma ve geçmişle bağlantı kurabilme aracı olduğu gibi aynı zamanda bir düşünme aracıdır. Dil düşünme, hafıza, muhakeme, problem çözme gibi zihinsel işlevleri de yerine getirir. Dil çocuğun sosyalleşmesini sağlar, duygularını ve davranışlarını öğrenmesinde ve kendine güvenini oluşturmasında ona yardımcı olur (35).

Çocuğun dilini öğrendiği yer ailesidir. Varlıkların adını, düşüncelerin ve duyguların ifade biçimini çocuk ailede büyükleri taklit ederek öğrenir. Çocuk, mensubu olduğu milleti, geçmişini ve dünyayı konuştuğu dil aracılığıyla öğrenir ve duygularını, tutumlarını ona göre oluşturur. Çocuğun şahsiyetinin gelişiminde bu sebeple dil çok önemlidir. Çocuğa ailede milli dil olan Türkçe çok iyi öğretilmelidir. Düzgün konuşma, kelimelerin yerli yerinde kullanılması, kelimelere yüklenen anlamlar toplum hayatındaki dil uslûbunun belirleyicisidir. Aile ortamında konuşulan dil saf, düzgün ve öz Türkçe olmalıdır. Ancak millî dil ile millî birliğin sağlanabilmesine titizlik gösterilerek ve güzel Türkçe için uygun ortam oluşturularak katkıda bulunmak mümkündür.

Din Eğitimi

Aile hayatının temeli sevgiye, emniyete, sadâkate ve karşılıklı anlayışa dayanır. Bu itibarla aile yuvası çocuk din eğitiminin en müsait ortamıdır. Pürüzsüz, yalansız bir aile hayatı içinde büyüyen çocuğun kabiliyetleri iman istikametinde gelişir. Babanın irâde, annenin duygu bakımından tesir etmesi çocuğun karakteri üzerinde derin izler bırakmaktadır (36).

Çocuğun ilk ve en önemli sosyal çevresi ailesidir. Ailenin dîni yapısı çocuğun dîni inanışının şekillenmesinde temel etkidir.

(34) Muharrem ERGİN, *Türk Dili*, Bayrak Basım Yayım, Tanıtım, İstanbul, (Tarihsiz), s.7-10.

(35) YAVUZER, a.g.e., s. 46.

(36) SAVLUOĞLU, a.g.e., s. 85-86.

Çocuğun hangi dine mensup olacağı, dine karşı sevgi, korku ya da nefreti veya ilgisizliğinin temelinde ailenin çocuğa yaşattığı dîni motifler vardır. Aile isterse çocuğa dini sevdirebilir, isterse ondan soğutur ya da ilgisiz ve bilgisiz yapabilir.

Diğer taraftan çocuklarını dîni yönden eğitmeye çalışan ana-babalar metod hataları ile onları yanlış eğitmektedirler. Çocuğa, herşeyde yasaklar koymak, dîni kuralları öğretmede, Allah'ın cezalandırmasıyla korkutarak işe başlamak belki de dîni sevgiyi başlamadan bitirecektir. Oysa ana-baba önce kendisi inandığı şekilde yaşamalı ve dîni kuralları sevdirecek çocuğu eğitmelidir. Çocuk cehennemde yanma korkusundan ziyâde cennetten mahrum kalma endişesinden hareketle dîni kurallara riayet etmeli ve davranışlarını kontrol altına alabilmelidir.

Çocuğun dîni değerleri benimsemesi, özümsemesi ailenin çocuğa yaşattığı dîni havayla yakından ilgilidir. Dîni bayramlarda, mübarek gün ve gecelerde evdeki büyüklerin tutum ve davranışları çocuklar tarafından izlenmekte ve taklit edilmektedir. Her zaman yapılması gerekirken birlikte, özel dîni günlerde ve merasimlerde çocuğa güzel hediyeler verilmesi, gösterdiği güzel davranışların takdir edilmesi onu daha fazla çaba göstermeye ve dîni duygularda yoğunlaşmaya götürebilir. Ramazan ayında yoksula fitr sadakası verilmesi ve çocuğun bunu görmesi çocukta yoksulların gözetilmesi gerektiği fikrinin ve bunun dîni bir vecibe olduğu inancının gelişmesine yol açacaktır. Bu da toplumsal barışın ve sosyal dayanışmanın tesisine katkı sağlayacaktır.

Çocuk terbiyesinde, değişen dünyaya göre yeni yöntemlerin, tekniklerin ve araçların kullanılması zarûridir. Eski yöntemlerle yeni dünyanın insanını yetiştirmeye çalışmak modern otomobile at koşarak seyretmeye benzer. Bu şekilde de hedefe varmak güç ve geç olacaktır. Burada şu hususa dikkat edilmelidir. Aile fertlerinin çocuk üzerindeki etkisinin yanında hatta çok daha ötesinde başka bir etken mevcuttur. Özellikle çocukların ilgi odağı olan televizyon çok sayıda kanal ve çok farklı programlar aracılığıyla sayısız kişiliklerle çocuk üzerinde etkili olmaktadır. Bu şartlar altında aile, çocuğun eğitiminde düzenli ve olumlu yönde yönlendirebilecek tedbirleri almakta zorlanmakta hatta başarısız kalmaktadır. Çocuğu etkileyen bu tür etkenler aile fertlerince çok iyi dengelenmeli ve çocuk başıboş bırakılarak tesadüflere teslim edilmemelidir. Araştırmalar ve tecrübeler neticesinde ortaya konan yeni teknik ve yöntemler öğrenilerek zaman, yaş ve konu bakımından en uygun olanı kullanılmalıdır.

Kur'an-ı Kerim'in Mekke dönemindeki ayetleri insanların islami iyice öğrenmesinde hazırlık dönemi olarak değerlendirilir. Bu dönemdeki ilâhi emirler, insanları kendi şahsi düşüncelerinin üzerine çıkmaya, etrafını görebilen, duyabilen, düşünebilen ve anlayabilen

gözlerle bakmaya çağırıştır. İnsanlar baktıklarını görmeli, gördükleri üzerinde düşünerek akıllarını kullanmalıdır. Böylece varoluş sırlarını anlamaya çalışmalıdır. Eğer insanlar sahip oldukları kabiliyetleri yeterince kullanmayı başarabilirlerse Allah'ın varlığını kabul edecek ve O'na inanacaktır. Onun sevgisiyle Peygamber'i sevecek ve Peygamber'n getirdiklerine uyacaktır. Zira Hz. Allah "Yeryüzünde gezip dolaşın, Allah'ın yaratmaya nasıl başladığını bir görün. İşte Allah aynı şekilde Ahiret yaratmasını da yapacaktır. Doğrusu Allah herşeye kâdirdir." ayetiyle insanları görüp düşünüp anlamaya teşvik etmektedir (37).

Buna göre çocuk eğitilirken ayrıntılara inmeyi, sürekli düşünerek hareket etmeyi, olayların, kuralların sebeplerini aramayı öğrenmelidir. Düşünmesini öğrenen çocuk kendisini tanıyabilir. Ancak bunu oluşturacak en önemli ortam aile ocağıdır. Şu da unutulmamalıdır ki çocuk yaratılışı gereği 10-11 yaşlarına kadar somut düşünerek algıladığından çocuğa ahlâkî, dînî değerler ve kurallar sadece bir bütün olarak öğretilmeli ve çocuk büyüdükçe ayrıntıya inilmelidir. Zaten çocuk geliştikçe kuralların ve inanç unsurlarının sebep ve ayrıntılarını sormaya başlayacaktır. Önemli olan bu dönemde çocuğa tatmin edici cevaplar verebilmektir. Bu da ancak aile fertlerinin sağlam bilgilere sahip olmasıyla mümkün olacaktır.

Ahlâk Eğitimi

"Ahlak" kavramıyla ilgili, "Haramdan, kötülükten, zarar vermekten sakınma", "herkesi hoş karşılama", gibi çok farklı tanımlar yapılmıştır. Gazali'ye göre ahlak "Nefsin (ruhun) durumu ve şekil alması, maneviyatın hareketlerde hâkim olması, iyi fiillerin ve düşüncelerin zorlama olmaksızın ortaya çıkarılmasıdır" (38). Kısaca güzel ahlak (huy) insanın kendisine ve kendisi dışındakilere zarar vermemek ve en azından faydalı işler yapmaya gayret etmektir.

Hem bir fert olarak insanın hem de toplumun mayası ve nüvesi olan ailenin ve dolayısıyla toplumun huzur ve saadeti için güzel ahlak sahibi fertlerin yetiştirilmesi zarûridir. Güzel ahlâkın temeli de ailede atılır. Komşusunu rahatsız etmekten sakınan fertlerden oluşan bir ailede büyüyen çocuk bunu görerek benimser ve uygulamaya çalışır. Çünkü, daha önce de belirtildiği gibi çocuk kopyeci ve model peşindedir, sözlü telkinlerden ziyade onu davranışlar etkiler. Öyleyse ana-babaların bu noktada çok hassas olmaları gerekir.

(37) Beyza BILGIN, Mualla SELÇUK, **Din Öğretimi**, Gün Yayıncılık, 2. Baskı. Ankara, 1995, s. 43-44.

(38) GAZALİ, a.g.e., s.17.

Hiz. Peygamber (S.A.V.) çocuğun terbiyesiyle ilgili "güzel edepten maksat, kişinin nasıl yiyip-içeceğini, insanlara karşı nasıl muâmelede bulunacağını, hayatında nasıl yaşayacağını, onun muâşeretini nasıl güzelleştireceğini, Rabbine ve kullarına karşı olan görevlerini bilmesidir" (39).hadis-i şerifiyle güzel ahlakın ne olduğunu açıkça izah etmiştir.

"Baba çocuğuna güzel edepten daha faziletli bir hediye veremez" (40). "Ben ancak ahlâkın güzellerini tamamlamak için gönderildim" (41). hadis-i şerifiyle Hiz.Peygamber (S.A.V.) güzel ahlâkın önemi üzerinde ısrarla durmuştur. Güzel ahlâkın öğrenildiği ilk ve en önemli yer aile ocağıdır. Çocuk ana-babanın ahlâkıyla yoğrulur ve onu taklitle kişiliğini geliştirmeye başlar. Yalansız, tutarlı, düzenli ve karşılıklı anlayış ve hoşgörünün yaşandığı, çalışkanlığın, üretkenliğin ve yardımseverliğin ön plana çıkarıldığı bir aile ortamında yetişen çocuğun, çok aksi etkenler olmadıkça farklı davranışlar sergilemesini beklemek bal arısı kovanından zakkum çıkacağını beklemekten farklı olmayacaktır.

Sorumluluk Eğitimi

Kişide sorumluluk duygusunun ve şuurunun uyandırılması bir irade terbiyesi meselesidir. Edinilen terbiye, bir şahsın yalnız sözle ve yazıyla resmi veya yarı resmi olarak üzerine aldığı vazifelerini yerine getirmesini gerektirmez.Aynı zamanda söz ve hareketlerin tesirleri ve neticeleri üzerinde ciddiyetle düşünmesini, onları vicdanında iyice muhasebe etmesini ve tartmasını da gerektirir. Bir insan, yaşadığı hayatın sadece kendisini ilgilendirdiğini düşünmeyen, başkalarını da hesaba katan, kendi yaşadığı ortamın oluşmasında diğer insanların da değişik yönlerden katkısının bulunduğunun farkına varabildiği takdirde sorumluluk sahibi bir insan olabilir (42).

Sorumluluk sahibi, vicdanını harekete geçirebilen yetişkinlerin yetiştirilmesinde en önemli unsur ailedir. Çocuğun kişiliğinin oluşumunda ona sorumluluk duygusunun kazandırabilmesi için önce çocuğun sürekli içinde yoğrulup taklit ettiği aile fertlerinin aile ortamında bu havayı teneffüs etmesi gerekir.

Çocuk ilk yaşlarda herşeye sahip olmayı ister ve paylaşmaktan hoşlanmaz. Ancak 4-6 yaşlarına doğru sahip olmak istediği şeye karşılık kendisinin de bir şeyler vermesinin ya da beklemesinin gerektiğini anlamaya başlar. Önceleri kurallara, sadece yasaklandığı ya

(39) A.VASIF, **Tâc**, Pamuk Yayınları, İst. 1961, C. 5, s. 8.

(40) Ahmed bin HANBEL, **Müsned**, Çağrı Yay. İst. 1992, C. 4, s. 77-78.

(41) BUHARİ, **Edebül-Müfred**, Tercüme: A.Fikri Yavuz, İst. 1981, C. 1, s. 288.

(42) min BILGIÇ, **Maarif Davamız**, Boğaziçi Yay.,İst. 1986, s. 256, 256.

da yapılması gerektiği söylendiği için uyar. Bu devrede çocuk kural koyucuların görmediği durumlarda o kuralları ihlal etmekte çok fazla sakınca görmez. Ancak çocuk 7-8 yaşlarına geldiğinde kuralların sebeplerini öğrenir ve sebebe dayalı olarak kurala uymaya başlar. Yine bu dönemde çocuk için önemli olan işin nasıl ve ne için yapıldığı değil, onun için önemli olan sonuçta olanlardır. Yapılan bir araştırmada 7-8 yaş grubundaki çocuklara, bir çocuğun bir bardağı annesine kızarak atıp kırdığı, diğersinin ise ayağı halıya takılarak çok sayıda bardağı kırdığı anlatılır ve hangisinin suçlu olduğu sorulur. Çocukların çoğunluğu ikinci çocuğu suçlu bulur. Çünkü ikinci çocuk daha çok bardak kırmıştır. Burada çocuklar için bardağın ne sebeple kırıldığı değil, kaç tane bardağın kırıldığı önemlidir. Diğer taraftan çocuğun içinde büyüdüğü ailenin sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel durumu da çocuktaki sorumluluk duygusunu ve yargılarını farklı şekillere sokabilmektedir. Arkadaşının oyuncağını bilerek kıran bir çocuğa ne yapılması gerektiği sorusu farklı düzeylerdeki ailelere mensup 6-11 yaş grubundaki çocuklara sorulduğunda, düşük gelir ve eğitim düzeyindeki ailelere mensup çocukların çoğunluğu "dayak atmalı" derken, varlıklı ve kültürlü aile çocuklarının çoğunluğu "ya yeni bir oyuncak alsın ya da ödesin" cevabını vermişlerdir (43).

Çocuklarda bu yargı ve sorumluluk şuurları ailelerinin uzun süren telkinleri, yaşayış biçimleri ve rehberlikleri sonucunda oluşmaktadır. Aile fertleri çocuğun davranışlarının oluşmasında sözlerinden çok davranışlarıyla etki etmektedirler. Bu sebeple de aile fertlerinin davranışlarında özellikle dikkatli olmaları gerekmektedir.

Sonuç

Toplulukları millet yapan, onu tarih sahnesinde ebedileştiren; ilim, ahlak, iman ve basiretle donatılmış fertlerin çokluğu ve onların bıraktığı eserlerdir.. Bu vasıfların kazandırıldığı en önemli yer de şüphesiz ailedir. Ailenin yapısı ve işleyişi sağlam temellere dayandırılmış ise ancak söz konusu vasıfların kazandırılması mümkün olacaktır. Aile ortamı öyle hazırlanmalıdır ki çocuk sözlerden ziyade davranış örnekleriyle eğitilmelidir. Kazandırılmak istenenlerin telkini ve ezberletilmesi, istenen sonucun alınmasında yok denecek kadar az tesirlidir.

Yıllarca hemen her şey adeta amentü yapıldı, her şeyde yeminler edildi ve ettirildi. Ancak "ahde vefa"da ve vicdan muhasebesinde yeteri

(43) Atalay YÜRÜKOĞLU, **Çocuk Ruh Sağlığı**, Özgür Yayın Dağıtım, İst. 1989, s. 222-225.

kadar başarılı olunamadı. (44). Ailelerin temel görevlerinden biri de ahde vefayı, vicdanıyla başbaşa kaldığında dürüst olabilmeyi, sadakati işlemek ve bunları yaşayarak çocuğa yaşatmaktır. Susturmak için yapamayacağını söz verip yerine getirmemek ebeveyni çocuğun gözünde yalancı yapacak, diğer telkinler ve vaadler çocuk için bir anlam ve önem ifade etmeyecektir.

Çocuk belli yaşlardan sonra ailenin imkanlarını ve sınırlılıklarını fark edebilmelidir. Sınırsız hürriyetle mutlak hakimiyet arasında dengeli serbestlik içerisinde hareket etmeyi öğrenebilen çocuk topluma katıldığında duracağı yeri bilebilir. Ailede, çevrede, ülkede ve dünyada sadece kendisinin olmadığını, başkalarının da en az kendisi kadar haklara sahip olduğunu aile ortamında kavrayan çocuk, topluma uymada ve uymayanları uydurma yöntemlerinde başarılı olacaktır. Aksi durumda "benlerin" ve "benliklerin" çatıştığı kaos ve karmaşa ortamından şikayetçi olmak için hiç kimsenin haklı bir gerekçesi olmayacaktır.

Millet olarak sorumluluk sahibi, vicdanıyla başbaşa kaldığında doğru olanı seçebilen, üretken, düşünen ve araştıran şahsiyetli fertler yetiştirmek durumundayız. Bu da ancak çocuğun şahsiyetinin temellerinin atıldığı ilk yıllarda çok dikkatli davranmakla başarılabilir. Bu durum çocuğun şahsiyet gelişiminde ailenin ne kadar önemli olduğunun bir göstergesidir. Bunlara göre aileler milletlerin geleceklerinin mimarları ve garantileridir. Aile büyükleri bu bilinçle hareket ederek çocuğun şahsiyet gelişiminde kendilerinin önemini kavrar ve gereken hassasiyeti gösterebilirlerse arzu edilen toplum yapısına kavuşmak mümkün olabilir.

(44) İhsan TURGUT, **Tarihte Tatil (Az Gelişmişliğin Felsefesi)**, Bilgehan Matbaası, İzmir, 1992, s. 10-11.